

*Камишанський М. М.,
аспірант кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

КОМПЕНСАЦІЯ ТА РЕСТИТУЦІЯ: ОБРАННЯ АДЕКВАТНОЇ ФОРМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗА МІЖНАРОДНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Анотація. У статті проводиться дослідження питань щодо співвідношення таких двох форм відшкодування шкоди, як реституція та компенсація. Здійснюється аналіз юридичної літератури та міжнародних нормативно-правових актів із питань співвідношення реституції та компенсації. Проводиться аналіз справ міжнародних судових арбітражів задля порівняльного аналізу реституції та компенсації.

Ключові слова: реституція, компенсація, форми відшкодування збитків, Проект статей про відповідальність держав 2001 р.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток міжнародних відносин потребує від держав та інших суб'єктів міжнародного права неухильного виконання своїх міжнародних зобов'язань. Але існують випадки, коли держави, вступаючи в зносини між собою, заподіюють певну шкоду, яка має негативні наслідки для однієї зі сторін чи обох. Ця шкода може бути заподіяна як за діяння, не заборонені міжнародним правом (абсолютна або об'єктивна відповідальність), так і за міжнародно-протиправні діяння. Частіше питання з приводу відшкодування шкоди виникають саме після здійснення другого. Тому важливим практичним і теоретичним питанням в рамках міжнародного права є вибір форм відшкодування шкоди, заподіяної міжнародно-протиправним діянням.

Міжнародно-правова відповідальність реалізується в конкретних видах і формах, які пройшли довгий шлях свого становлення. До прийняття Проекту статей про відповідальність держав 2001 р. [1] (далі – Проект) в юридичній літературі та на практиці існувала правова невизначеність щодо термінологічної витриманості форм відшкодування шкоди. Як зазначив Я. Броунлі, «термінологія, пов'язана із цим питанням, знаходиться в хаотичному стані – факт, що частково відображає розходження в поглядах на це питання» [2]. Окрім цього, в доктрині міжнародного права існувала наявність різнопланових підходів до проблеми визначення форм відшкодування шкоди, що також призводило до термінологічної плутанини. Але з прийняттям Проекту проблеми щодо форм відшкодування шкоди отримали доктринальне роз'яснення, що внесло необхідну ясність у відповідні питання. Комісія ООН із міжнародного права визначила такі форми відшкодування шкоди: реституція, компенсація, сатисфакція. У даній науковій статті автором буде проаналізовано співвідношення двох форм відшкодування шкоди – реституції та компенсації, в площині обрання адекватної форми відшкодування за міжнародне правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень, в яких розглядаються загальні питання використання окремих форм відшкодування шкоди в міжнародному праві, слід виділити роботи таких вітчизняних вчених, як В.І. Акуленко [3], Ю.Ю. Блажевич [5], В.А. Василенко [6], Т.Б. Курбанов

[7], І.І. Лукашук [8], А.С. Овчаренко [9], О.А. Прошина [10], В.М. Репецький [11], В.Е. Теліпко [9], О.С. Юхно [12], а також іноземних, таких як Я. Броунлі [2], Дж. Веттер [13], Дж. Мак-Брайд [14], С. Швель [13], Д. Шелтон [15] та ін.

Однак, незважаючи на існування низки наукових праць у даній сфері, окремі питання з приводу співвідношення реституції та компенсації як форм відшкодування шкоди в міжнародному праві є недостатньо дослідженими, що підкреслює важливість і актуальність запропонованої теми.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу таких двох форм відшкодування шкоди в міжнародному праві, як реституція та компенсація.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 34 Проекту «повне відшкодування шкоди, заподіяної міжнародно-протиправним діянням, здійснюється у формі реституції, компенсації і сатисфакції, будь то окремо або в їх поєднанні, відповідно до положень цього розділу» [1]. Тобто принцип повного відшкодування шкоди за міжнародно-протиправне діяння може бути забезпечений за рахунок використання як кожної форми окремо, так і в різному їх поєднанні «в залежності від виду та об'єму завданої шкоди» [16, с. 115].

Розглядаючи історичні передумови виникнення реституції, В.І. Акуленко вказує, що норми звичаєвого міжнародного права про реституцію майна, незаконно вилученого та вивезеного однією державою з окупованою нею території іншою, вже склалися до Першої світової війни. Правило про реституцію знайшло своє відображення у Версальській системі мирних договорів із Німеччиною, Австрією, Болгарією, Угорщиною і Туреччиною (1919–1921). У ст. 238 Договору союзних держав із Німеччиною (1919) передбачалося, що, крім репарацій, Німеччина здійснить «повернення забраної, загарбаної чи секвестрованої готівки, а також повернення живого інвентарю, всіляких предметів і забраних, загарбаних або секвестрованих цінностей у тих випадках, коли буде можливо впізнати їх чи на територіях, які належать Німеччині або її союзникам, чи на територіях, які залишаються у володінні Німеччини або її союзників до повного виконання цього Договору» [17]. Подібні статті зафіксовані також у договорах із союзниками переможеної Німеччини: з Австрією (Сен-Жерменський договір (1919) [18], з Болгарією (Нейський договір (1919) [19], з Угорщиною (Тріанонський (1920)[20], з Туреччиною (Севрський договір (1920)) [21]. Наступний етап у розвитку міжнародно-правового регулювання реституції загарбаного майна пов'язаний із подіями та наслідками Другої світової війни (1939–1945). Міжнародно-правове регулювання реституції набуло подальшого розвитку під час і після закінчення Другої світової війни [3, с. 287].

За своїм змістом реституція – це відшкодування правопорушником матеріальної шкоди в натурі (повернення неправомірно захопленого майна, художніх цінностей, транспортних засобів і таке інше). Реституція має певні різновиди, що зу-

мовлюється різними видами міжнародно-правової шкоди. Так, різновидом реституції є субституція – заміна неправомірно знищеного чи пошкодженого майна аналогічним за вартістю та призначенням. Наприклад, у перемир'ях і мирних договорах із переможеними країнами гітлерівського блоку містились положення про необхідність реституції всієї упізнаної власності. Звичайно, цілям реституції більш за все відповідали індивідуально визначені речі. Разом із тим у мирних договорах із переможеними встановлювалось, що в разі неможливості повернення в натурі вилучених предметів художньої, історичної або археологічної цінності вони підлягають заміні предметами такого самого роду або приблизно рівноцінними [22, с. 159].

Крім того, концепція реституції не має універсального визначення. Відповідно до одного з них реституція полягає у відновленні *status quo ante*, тобто ситуації, що існувала до вчинення протиправного діяння. За іншим визначенням реституцією є встановлення або відновлення ситуації, яка існувала б, якби протиправне діяння не було вчинено. Перше визначення вужче, воно не включає в себе компенсацію, яка, можливо, належала б потерпілій стороні за понесені збитки, наприклад збитки через неможливість використання неправомірно затриманих товарів, які згодом були повернуті. Останнє визначення вбудовується в концепцію реституції інших елементів повного відшкодування і включає в себе реституцію як форму відшкодування, і мається на увазі зобов'язання такого відшкодування. У статті 35 прийнято більш вузьке визначення, що володіє тією перевагою, що воно сфокусоване на оцінці фактичної ситуації і не вимагає гіпотетичного вивчення питання про те, якою була б ситуація, якби не було вчинено протиправне діяння. Зрозуміло, для забезпечення відшкодування заподіяної шкоди в повному обсязі може знадобитися, щоб реституція в такому вузькому її тлумаченні була доповнена компенсацією [16, с. 116].

У свою чергу, як зазначає О.А. Прошина, в міжнародній доктрині розрізняють дві форми реституції. По-перше, реституція в натурі (*restitutio in integrum*), яка полягає у відновленні колишнього матеріального становища. По-друге, реституція (*restitutio in pristinum*), яка представляє собою відновлення нематеріальних прав. Сюди відносяться припинення незаконної окупації, анулювання законодавчих, виконавчих і судових актів та ін. [10, с. 79].

Подібне трактування інституту реституції міститься і в роботах В.М. Репецького. Так, він вказує, що реституція – це така форма відшкодування, коли державою-порушницею відновлюється стан, що існував до скоєння міжнародно-правового діяння. Може приймати форму матеріального відновлення або повернення території, осіб чи їх майна, скасування юридичного акта тощо [11].

Аналізуючи інститут реституції, В.Е. Теліпка та А.С. Овчаренко виходять із того, що це форма матеріальної відповідальності поряд із репараціями. Відтак реституція може застосовуватися в поєднанні з репараціями, але самостійно використовується досить рідко. Так, дослідники вказують, що для визначення форми має значення вибір потерпілої держави. Реституція – це поновлення в межах можливого положення. Реституція може мати форму поновлення знищеного або повернення території. Існує поняття «юридична реституція», яка вимагає зміни юридичного положення в правовій системі держави, що несе відповідальність, або в її правовідносинах із потерпілою державою (наприклад, відміна чи зміна певного закону чи судового рішення) [9, с. 286].

Отже, реституція можлива в тому випадку, коли можна визначити не стільки розмір заподіяної шкоди, скільки її обсяг, форму, конкретний вид чи уособити в подібних або родових речах. При цьому слід звернути увагу, що компенсація застосовується лише тоді, коли є можливість визначити саме розмір шкоди, а не якість порушених прав чи ідентифікувати річ, предмет матеріального світу, повернення якого буде вважатися видом міжнародно-правової відповідальності.

Таким чином, підводячи підсумки аналізу теоретичних засад та дослідження природи реституції, можна зробити такі висновки:

- по-перше, реституція як форма міжнародно-правової відповідальності передбачає відновлення порушених міжнародно-правовим діянням однієї держави прав іншої/інших держави/держав. При цьому акцент робиться переважно на речових правах;

- по-друге, реституція має матеріалізований вираз і передбачає передачу або повернення ідентичних або родових речей. Подібна ознака є специфічною, оскільки жодна інша форма відповідальності не передбачає можливість відновлення титульного права власності на речі;

- по-третє, реституція застосовується переважно по відношенню до країни-правопорушника, яка вчинила протиправне міжнародно-правове діяння і тим самим суттєво погіршило майновий (і на цьому треба робити акцент) стан держави проти якої така агресія мала місце;

- по-четверте, наслідком застосування інституту реституції в міжнародно-правових відносинах є визнання нікчемними будь-які правочини, які мали місце щодо речі бо речей чи інших предметів матеріального світу, які були незаконно отримані країною, що вчинила по відношенню до країни титульного власника таких речей протиправне міжнародно-правове діяння.

Наведені ознаки розкривають не лише зміст та сутність реституції, але і дають можливість порівняти її із правовою природою компенсації як окремої форми міжнародно-правової відповідальності.

Таким чином, взаємозв'язок реституції та компенсації, насамперед, вбачається з положень ч. 1 ст. 36 Проекту, де зазначено, що «держави, відповідальні за міжнародно-протиправне діяння, зобов'язані компенсувати збитки, завдані таким діянням, наскільки така шкода не відшкодується реституцією» [1]. Звідси випливає, що Комісія встановила пріоритет реституції над компенсацією. Це означає, що в міжнародні судові та арбітражні органи розглядають можливість застосування компенсації тільки після того, як буде зроблено висновок про неможливість застосування реституції та, як зазначає О.А. Прошина, «якщо в ході судового розгляду було встановлено, що сам об'єкт відшкодування, як і раніше, існує, та повернення його постраждалій державі є доцільним та справедливим» [10, с. 80]. Пріоритет реституції вперше було підтверджено Постійною палатою міжнародного правосуддя (далі – ППМП) в справі про Хожувську фабрику (1928 р.), де ППМП заявила, що відповідальна держава «зобов'язана відновити підприємство і, якщо це неможливо, виплатити його вартість на момент компенсації, причому ця вартість відіграє роль реституції, яка виявилася неможливою» [23, с. 48]. Нерідко на практиці держави також надають перевагу реституції, оскільки, як зазначила Комісія ООН із міжнародного права під час обговорення ст. 35 Проекту, «в певних випадках, особливо коли застосовуються імперативні норми, реституція може знадобитися як аспект виконання первинного зобов'язання» [16, с. 116].

Однак реституція в певних випадках може бути неможливою чи непропорційною (неадекватною). Дані підстави для відмови в реституції були сформовані, як вказує Д. Шелтон, «для забезпечення більшої гнучкості в рамках забезпечення повноти відшкодування шкоди» [15, с. 850]. У першу чергу, реституція може бути виключена на підставах, які містяться в ст. 35 Проекту: «Держава, відповідальна за міжнародно-протиправне діяння, зобов'язана здійснити реституцію, тобто відновити становище, яке існувало до вчинення протиправного діяння, якщо і в тій мірі, в якій реституція: а) не є матеріально неможливою; б) не тягне за собою тягар, який абсолютно непропорційний вигоді від отримання реституції замість компенсації» [1]. Якщо в першому випадку реституція є неможливою, коли майно, що потребує відшкодування, повністю втрачене чи не підлягає відновленню, то в другому випадку майно фактично може існувати, але його отримання замість компенсації є непропорційним тій вигоді, яку постраждала держава могла би отримати від компенсації. Розглядаючи дане питання, І.І. Лукашук зазначив, що «дане положення ґрунтується на принципі справедливості та доцільності» [8, с. 105].

Окрім цього, реституція може бути виключена на підставі правомірного вибору потерпілої держави іншої форми відшкодування шкоди (частіше за все компенсації) або «ситуація з тієї чи іншої причини не може бути відновлена у вигляді status quo ante» [16, с. 117]. Міжнародна судова практика знає випадки, коли міжнародні судові чи арбітражні органи на підставі вимог сторін чи умов «компромісу» присуджували компенсацію замість реституції чи не присуджували жодної з вказаних форм відшкодування шкоди. Наприклад, у справі *The Greek Telephone Company (Greek Telephone Company v. Government of Greece, 1935)* арбітражний суд виніс рішення про реституцію, одночасно заявивши, що відповідальна держава може виплатити замість неї компенсацію «з важливих державних міркувань» [13]. Іншим прикладом можна назвати справу *Лагранд (Германія проти США 2001 р.)* [24], у ході розгляду якої Німеччина відмовилася від реалізації свого права на фінансову компенсацію, посилаючись на те, що метою порушення розгляду з її боку було забезпечення належної консульської підтримки німецьким громадянам у майбутньому, а не отримання матеріальних репарацій. Вона посилалася на арбітражне рішення в справі судна *Rainbow Warrior (Нова Зеландія проти Франції 1990 р.)* як прецедент, у зв'язку із чим судом було встановлено: «Трибунал ... вважає, що у зв'язку з порушенням міжнародних зобов'язань може бути проведена виплата грошової компенсації ... Проте Нова Зеландія не поставила вимоги про присудження грошової компенсації ... Трибуналу зрозуміла ця позиція з точки зору оцінки, виробленої Державою щодо своєї гідності і суверенних прав» [25].

Також можуть існувати й інші перешкоди для застосування реституції. Наприклад, як зазначає Дж. Мак-Брайд, у разі експропріації серйозну перешкоду для реституції може створити та обставина, що за час, який минув після експропріації, титул власності, відновлення якого і становить мета реституції, перейшов до третьої сторони. Тоді спроба просто повернути власність її колишньому власникові може спричинити порушення Протоколу I прийнятого до Європейської Конвенції про захист прав людини, якщо до цього часу держава вже прийняла на себе такі зобов'язання. Це безумовно відбудеться, якщо постраждалій стороні не буде виплачена компенсація, але навіть якщо її виплатили, щоразу необхідно буде шукати справедливий баланс інтересів. У тих випадках, коли вся цінність майна

полягає в його економічному потенціалі (не вимірюваний актив) (наприклад, фабрика або земля, придатна під забудову), нагальна потреба безпосередньо повернути її колишньому власникові може і не виникнути. Навпаки, сильні зв'язки їх власників (або їх нащадків) із даним майном можуть створити передумови на користь застосування реституції, а не компенсації. У тому випадку, коли третя сторона купила це майно за справедливою ціною, прийнятним стандартом для визначення розмірів компенсації, безумовно, буде повна ринкова вартість переданого майна. В іншому випадку на його нинішнього власника буде покладено тягар виплат за колективно заподіяною шкодою. Однак якщо виявиться, що третя сторона реально отримала дане майно з використанням корумпованої практики колишнього режиму, може і не знадобитися ніякої компенсації, за винятком відшкодування здійснених покращень речі [14].

У деяких випадках, навіть коли реституція була застосована, вона може бути недостатньою для реалізації принципу повного відшкодування шкоди. У цих випадках поряд із реституцією застосовуються й інші форми відшкодування шкоди. Насамперед застосовується компенсація, основною функцією якої є заповнення прогалин задля забезпечення повного відшкодування завданої шкоди неправомірним діянням. Таке відшкодування мало місце в справі про Хожувську фабрику (1928 р.), де ППМП постановила, що «реституція в натурі або – якщо це неможливо – виплата суми, відповідної вартості реституції в натурі; призначення, в разі необхідності, компенсації за понесені збитки, що не покривалися б реституцією в натурі або виробленої замість неї виплатою, – такі принципи, які повинні використовуватися для визначення розміру компенсації, належної за діяння, що суперечить міжнародному праву» [23, с. 47]. Таким чином, окрім встановлення пріоритетності використання форм відшкодування шкоди, було встановлено і послідовність їх використання. Досліджуючи дане питання, І.І. Лукашук зазначив, що «така послідовність зумовлена не специфікою конкретного випадку, а принципами, які «повинні служити для визначення розміру компенсації» [8, с. 98].

Незважаючи на те, що за загальним правилом реституція є основною формою відшкодування шкоди, в сучасній позовної практиці часто віддається перевага компенсації, оскільки в деяких справах фігурує конфіскація майна, що має ринкову вартість, порушення договору та аналогічні питання економічного характеру, під час вирішення яких прийнято в якості засобу правового захисту використовувати компенсацію. До таких випадків, наприклад, відноситься практика розгляду міжнародних інвестиційних спорів. Як вказує А.С. Юхно, під час розгляду інвестиційних спорів «часто вимога про реституцію не відповідає інтересам позивача. У тих ситуаціях, коли позивач має намір покинути країну-реципієнта інвестицій, грошова компенсація виглядає переважніше» [12, с. 30]. Окрім цього, позивачі, зважаючи на вигоду, яку вони можуть отримати від компенсації, зовсім не розглядають питання щодо присудження реституції. У свою чергу, міжнародні судові чи арбітражні не мають права виходити за межі вимог попередньо заявлених сторонами, і тому в таких випадках компенсацію слід розглядати як самостійну форму відшкодування шкоди. Ще однією причиною неприсудження реституції в міжнародних інвестиційних спорах є наявність певних проблем, пов'язаних із її забезпеченням. Наприклад, у справі «Libyan American Oil Company (LIAMCO)» проти Лівії арбітраж зробив висновку про те, що реституція є загальним принципом права (англ.: general principle of law), що не суперечить принципу суверені-

тету, якщо держава вступила в концесійні відносини. Однак з огляду на можливість виникнення проблем із забезпеченням виконання рішення державою позивачу була присуджена компенсація [26].

Ще однією категорією справ, де компенсація має більш пріоритетне значення, ніж реституція, є спори, пов'язані з порушенням прав людини. У даному випадку реституція може бути важкодосяжною чи зовсім неможливою, що пов'язано зі специфікою даної галузі (наприклад, протиправне діяння може нанести незворотні фізичні або психологічні травми, які не підлягають лікуванню). У цих випадках, як вказує Т.Б. Курбанов, «фінансова компенсація видається простішим способом відшкодування (ніж реституція)» [7, с. 186].

За результатами правового і економічного аналізу можуть виникати сумніви в пріоритетності реституції з точки зору ефективності, оскільки компенсація в багатьох випадках може мати більш утилітарний характер у порівнянні з реституцією. Однак пріоритетність реституції заснована на інших цінностях, насамперед, таких як рівність держав. Реституція допомагає уникнути «вимушеного продажу», коли держава може за плату придбати і зберігати привілеї, територію або ресурс, які бідна держава не може набути аналогічним (незаконним) способом. Це може бути застосовано до сфери захисту навколишнього середовища, де відшкодування або відновлення навколишнього середовища, якому було завдано шкоду, часто коштує більше, ніж компенсація за шкоду, що підлягає фінансовій оцінці. Компоненти навколишнього середовища, як правило, не мають ринкової вартості і можуть бути як такі виключені із суми збитку, що підлягає компенсації. [27] Також не слід забувати, що реституція «незмінно» є кращим засобом правового захисту, у випадках, коли її ненадання ставить під загрозу політичну незалежність або економічну стабільність потерпілого держави [16, с. 118]. Прикладом може служити незаконне приєднання території, що містить єдине джерело прісної води потерпілого держави.

До речі, в міжнародній практиці реституція також частіше за все застосовується щодо відносин із приводу відновлення державами контролю над культурними цінностями, що їм належали або були незаконно захоплені іншими державами. Зокрема, мова йде про предмети, що мають історичний, національний, науковий, художній і взагалі культурний характер. Так, за умовами пункту 9 статті XI Мирного договору від 18 березня 1921 року між Росією і Україною, з одного боку, і Польщею – з іншого, перші прийняли на себе зобов'язання щодо повернення польських культурних цінностей. При цьому допускалося, що підлягають реєвакації окремі предмети, які можуть бути повернені не в натурі, а відшкодовані у відповідному еквіваленті, що встановлюється за згодою обох сторін у Змішаній комісії [4, с. 251].

Незважаючи на суттєві відмінності реституції та компенсації, їх застосування повинно відповідати принципу пропорційності. Під час обговорення Проекту існувала певна заклопотаність із приводу того, що застосування принципу повного відшкодування може привести до непропорційності або навіть непомірним вимогам до відповідальної держави [16, с. 118]. Саме тому в Проекті було встановлено певні обмеження як для реституції [1], так і для компенсації (компенсація обмежується збитком, фактично заповідняним у результаті міжнародно-протиправного діяння, і виключає опосередкований, побічний та непрямий збиток) [16, с. 115].

Висновок. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що реалізація принципу повного відшкодування

шкоди за міжнародно-протиправне діяння забезпечується за рахунок використання форм відшкодування шкоди, які можуть бути застосовані як кожна окремо, так і в різному їх поєднанні. Порівнюючи реституцію та компенсацію як форми відшкодування шкоди, ми дійшли до висновку, що, незважаючи на відмінні кваліфікаційні ознаки, вони тісно взаємодіють одна з одною, насамперед для забезпечення виконання принципу повного відшкодування шкоди. Окрім цього, міжнародна судова і арбітражна практика дозволяє казати про пріоритетність реституції щодо компенсації, що також було підтверджено прийняттям Проекту. Але акцентуючи увагу на первинності реституції по відношенню до компенсації, слід зауважити на тому, що компенсація не обов'язково може слідувати за реституцією. Справа в тому, що в процесі вирішення міжнародно-правових спорів постраждала сторона вправі запитувати той вид відшкодування або відновлення своїх порушених прав, яким вони будуть поновлені в максимальному обсязі. Норма щодо вторинності компенсації дає нам розуміння лише того, що вона може застосовуватися в якості додаткової відповідальності, але у випадку коли реституція вже застосована. Тобто компенсація може застосовуватися і як самостійний вид відповідальності. З іншого боку, у випадку застосування компенсації як основного виду міжнародно-правової відповідальності міжнародні судові інстанції можуть застосувати і реституції, але лише у випадку збереження у винній сторони речі чи майна, належного потерпілій державі. Окрім цього, аналіз міжнародної судової практики дозволяє говорити про те, що у тих справах, де фігурує конфіскація майна, що має ринкову вартість, порушення договору та аналогічні питання економічного характеру, в якості засобу правового захисту частіше використовується компенсація. Така ж практика склалась і під час вирішення міжнародних спорів, пов'язаних із порушенням прав людини. У даному випадку реституція може бути важкодосяжною чи зовсім неможливою, що пов'язано зі специфікою даної галузі.

Література:

1. Ответственность государств за международно-противоправные деяния: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 56/83 от 12.12.2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/ga/sixth/56/sixth_res.shtml.
2. Броуни Я. Международное право. В 2-х кн. / Я. Броуни – М. : Прогресс. – 1977. – Т. 2, 507 с.
3. Акуленко В.І. Терміни як межі міжнародно-правових понять «реституція» і «реституція культурних цінностей» / В.І. Акуленко // Праці Центру пам'яткознавства. – 2013. – Вип. 24. – С. 284–295.
4. Андрианов В. Проблема реституции в международном праве и практике Конституционного Суда Российской Федерации / В. Андрианов // Конституционное право : Восточноевропейское обозрение. – 1999. – № 4(29). – С. 249–253.
5. Блажевич Ю.Ю. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння: дис. к-та юрид. наук : 12.00.11 / Ю.Ю. Блажевич. – Київ, 2006. – 219 с.
6. Василенко В.А. Ответственность государства за международные правонарушения / В.А. Василенко. – Киев : Изд-во «Вища Школа» 1976. – 267 с.
7. Курбанов Т.Б. 2011.03.055. Биузе А. Потеряны или вновь приобретены? Реституция как возмещение за нарушения прав человека в контексте международного // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 4: государство и право. Реферативный журнал. 2011. №3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/2011-03-055-biuzea-poteryany-ili-vnov-priobreteny-restitutsiya-kak-vozmeschenie-zanarusheniya-prav-cheloveka-v-kontekste-mezhdunarodnogo>.
8. Лукашук И.И. Право международной ответственности / И.И. Лукашук. – М. : ВолтерсКлувер, 2004. – 596 с.

9. Теліпко В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право / За заг. ред. В.Е. Теліпко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 608 с.
10. Прошина Е.А. Международно-правовая ответственность государств : дис. к-та юрид. наук : 12.00.10 / Е.А. Прошина. – Москва., 2006. – 148 с.
11. Репецький В.М. Міжнародне публічне право / В.М. Репецький та ін. ; за ред. В.М. Репецького ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ф-т міжнар. відносин. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2012. – 437 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/65301-76-osoblivost-vdpovdalnost-mjnarodnih-organzatsy.html>.
12. Юхно А.С. Международно-правовые аспекты выплаты компенсации при разрешении международных инвестиционных споров государств : дис. к-та юрид. наук : 12.00.10 / А.С. Сахно. – Москва., 2015. – 151 с.
13. J.G. Wetterand S.M. Schwebel, «Some little known cases on concessions», *VYBIL*, 1964, vol. 40, p. 216, at p. 221.
14. Мак-Брайд Дж. Компенсация, реституция и права человека в посткоммунистической Европе / Дж. Мак-Брайд [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hrights.ru/text/inter/b8/Chapter6.htm>.
15. Shelton D. Righting Wrongs: Reparations in the Article on State Responsibility Century // *American Journal of International Law*. – Vol. 96. – October 2002. – № 4. – P. 833–856.
16. Ежегодник Комиссии международного права [A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2)] : доклад Комиссии Генеральной Ассамблеи о работе ее п'ятдесят ретьей сессии. – Нью-Йорк и Женева : ООН, 2007. – 260 с.
17. Мирний договір між союзними державами і Німеччиною (Версальський договір) 1919 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/998_081
18. Мирного договору між союзними державами і Австрією (Сен-Жерменський договір) 1919 р., ст. 184 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html>.
19. Мирного договору між союзними державами і Болгарією (Нейїський договір) 1919 р., ст. 127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Section_II_-_PART_VII,_REPARATION_ARTICLES_121_-_176.
20. Мирного договору між союзними державами і Угорщиною (Тріанонський договір) 1920 р., ст. 168 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Part_V_-_VIII.
21. Мирного договору між союзними державами і Туреччиною (Севрський договір) 1920 р., ст. 307 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hri.org/docs/sevres/part9.html>.
22. Міжнародне приватне право: Курс лекцій. – К. : Атіка, 2009. – 215 с.
23. *Factoryat Chorzów, Jurisdiction, Judgment № 8, 1927, P.C.I.J., Series A, № 9.*
24. *La Grand (Germany v. United States of America), Judgment of 27 June 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.icj-cij.org/docket/files/104/7736.pdf>.*
25. Дело о судне Rainbow Warrior (Новая Зеландия-Франция), Отчеты о международных арбитражных решениях, Т. 20, с. 272 (1900 г.).
26. *Libyan American Oil Company (LIAMCO) v. The Libyan Arab Republic, Ad Hoc Tribunal (Draft Convention on Arbitral Procedure, ILC 1958), Arbitral Award, April 12, 1977. – Mode of access: <http://www.trans-lex.org/261400>.*
27. Дело о разливе нефти танкером «Амоко Кадиз», № 78 MDL376 (Дата не указана, III., 1988 г.), 1988 г., База решений окружных судов США ЛЕКСИС, 16832, частично утверждено, Второй округ, 954, с. 1279 (7-й окружной суд, 1992 г.).

Камышанский М. М. Компенсация и реституция: избрание адекватной формы возмещения вреда за международное правонарушение

Аннотация. В статье проводится исследование вопросов о соотношении таких двух форм возмещения вреда, как реституция и компенсация. Осуществляется анализ юридической литературы и международных нормативно-правовых актов по вопросам соотношения реституции и компенсации. Проводится анализ дел международных судебных арбитражей, целью которых является рассмотрение вопроса соотношения реституции и компенсации.

Ключевые слова: реституция, компенсация, формы возмещения ущерба, Проект статей об ответственности государств 2001 г.

Kamyshanskiy M. Compensation and Restitution: Selection of an Adequate Form of Reparation for an Internationally Wrongful Act

Summary. The article studies the issues of correlation of such two forms of reparation as restitution and compensation. Legal literature and international normative acts on the correlation of restitution and compensation are analyzed. Cases by international arbitration courts are analyzed for the purpose of comparative analysis of restitution and compensation.

Key words: restitution, compensation, forms of reparation, 2001 Draft Articles on the Responsibility of States.